

ולכך שלמה המלך עליו השלום דבימיו 'סיהרא באשלמותא' ולא היה שום מונע, נאמר ויהי ככלות שלמה לבנות את בית ה'... ואת כל חשק שלמה אשר חפץ לעשות – שכל חשקו היה נשלם ומובא לו, והוא היה בתוקף החשק מכל הנבראים שעל זה חבר שיר השירים, וכפי תוקף התגברות כח החשק כך הוא משיג, כי החשק נקרא סוף מעשה שהוא מסיטרא דנוקבא ומצד החסרון הוא חושק למילוי, והוא דבוק במחשבה תחילה וראשית מחשבת הש"י שממנו שרש כל ההשפעות. וכן מסיטרא דרע – כאשר אין דבר מונעו. כמו ששמעתי על שישק מלך מצרים שנקרא כן לשון תשוקה – מצד עוצם תשוקתו להשיג רכוש דשלמה המלך עליו השלום, מצד זה עלתה בידו בימי רחבעם כשהיה קצת חטא בישראל שלא היה מדת המשפט מעכבתו. ורז"ל אמרו על זה **כסף מצרים חזר למקומו** – פירוש, כי כל תוקף ממשלת אומה הוא כפי תוקף החשק שלהם לאיזה דבר שבו יחוד כוחם, וחשק מצרים היה לחכמות כמו שאמרו בזהר (ח"א קכה. במדרש הנעלם) דלא היה חכמה כחכמתם, ולכן אמרו דהדעת היה בגלות, דכפי תוקף החשק לרע באותו דבר מאפיל חשק הטוב... ובודאי כל רכושם היו מוציאים להשיג חכמות כפי תוקף חשקם, ונקבע אותו חשק ברכוש כידוע דקניני האדם יש להם שייכות עם האדם דלכן אמרו (להלן קיב.) הנוטל פרוטה מאיוב מתברך... ובשלמה המלך עליו השלום נאמר **ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים** דהיינו בחכמות חיצוניות שלהם, וכל חשק שלמה היה לחכמה שעל זה בקש בחלום רק זה, וכך כוחו קבוע ברכוש. ולזה חשק שישק וחזר למקומו כי באמת חכמות חיצונות הוא חלקם רק שהיה בשאלה לשעה לבני ישראל לצורך לקבוע בלבם על ידי זה חכמת הש"י, ועד שלמה המלך עליו השלום שחבר משלי בברור חכמת התורה, ואז לא הוצרכו עוד לחכמות חיצונות וחזר כל אחד למקומו.

(מתוך צדקת הצדיק רמט. וע"ע מחשבות חרוץ עמ' 184)

דף פח

'אמר רבי זירא: שה לבית מכל מקום'. התוס' מפרשים שאין חיוב מהתורה להביא פסח עבור בני הבית הקטנים, **ששה לבית אבות** לאו דאורייתא הוא, הלכך יכול הקטן לאכול מן הפסח ללא שנתמנה מקודם כי אין האכילה חובה עליו אלא רשות. והקשו התוס' כיצד אפשר להאכילו הלא נמצינו מאכילים לקטן דבר-איסור שהרי הפסח אינו נאכל אלא למנויו? ותרצו שבמקום חינוך מצוה אין איסור ספיית איסורים לקטן.

א. הרבה אתרוגים למדו מדברי התוס' לשאר מקומות שבמקום חינוך מצוה אין איסור לספות לקטן דבר איסור (ע' מגן אברהם שמג סק"ג בשם רבנו ירוחם, ועוד). אך אפשר שיש מקום לומר שרק כאן גילה הכתוב מ'שה לבית' – מכל מקום. וקושיית התוס' היתה על עיקר הדרשה, מה סברה יש לדרוש להתיר להאכילו איסור. ותרצו משום חינוך מצוה לכך סברה לדרוש כן. אבל אין ללמוד מכאן לכל מקום.

וע' בחדושי הנצי"ב ובשפת אמת בריש תגיגה שבארו על פי דברי התוס' את דברי הראשונים שקטן חייב בראית פנים בעזרה הגם שאינו מביא עולת ראייה, שבמקום מצוה אף שעושה איסור – מותר.

ואמנם שם קל הדבר יותר שהאיסור הוא ב'שב ואל תעשה' [ע' רמב"ם דהוי לאו שאין בו מעשה]. ועוד כיון שאינו מחויב בקרבן ראייה ולא שייך שיביאה, אין לגביו איסור כלל.

עוד בענין ספיית איסור לקטן במקום מצוה – ע' מגן אברהם תקנא סקל"א; שו"ת רעק"א טו ובמערכה ח; שו"ת הת"ס או"ח פג; שו"ת פרי יצחק ח"א סוס"י יא וח"ב יג; אמרי בינה או"ח ת.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ב יג, ג-ד) הסיק שקשה להקל להעביר את הקטן איסור דאורייתא במקום מצוה. ומשמע שם שבאיסור דרבנן לכל הדעות מותר, כי הם שאסרו הם שהתירו במקום מצות חינוך.

ב. הקשה רא"מ הורביץ על דברי התוס', הלא בכך שמאכיל לקטן מבטל מצות אכילה מאותו חלק שמאכיל לקטן, והלא אדם מצווה לאכול את כולו, כמו שמוכח בגמרא לעיל (פה)?

ונראה שאין מוכח משם אלא שמוטל עליו שייאכל כולו [שלכך הקשו יבוא עשה של אכילת הפסח וידחה שבירת עצם], והרי אכילת קטנים גם כן אכילה היא וכשאר אכילת קדשים הנאכלים לבני הכהנים. ואין מצוה לאכול בגופו אלא כזית. וכן כתב באבי עזרי ק"פ ה"ז. ועוד יתכן שמוותר לחולה ולזקן לאכול פחות מכזית (ע' במובא לעיל עו: ובסיכומים לדרך סא) הגם שאין זו 'אכילה' – שהעיקר שהקרבן יתאכל וכמו שהוכיחו לענין אכילת קדשים.

ג. הקשה הגר"ח (קרבן פסח ה"ז) לפי דברי התוס' הלא יכול הקטן לאכול גם מפסחים אחרים ולא רק מפסחי האפטרופסים, וצריך עיון קצת מלשון המשנה 'אכל במקום שהוא רוצה'. ובספר אבי עזרי (רביעאה. קרבן פסח ה"ז) נקט עפ"י הגמרא בנדרים שבאמת כן הוא הדין שיכולים לאכול גם מפסחים אחרים.

ושמא י"ל שלא התירו להאכילו מפסחים אחרים שאין זה חינוך, כי מרגילו לאכול מפסח בלא מינוי, ולא התירו אלא מפסח שלו שאמנם אין כאן מינוי ממש אבל מדרבנן ממנהו [ודומה למקנה לולב לקטן ביום הראשון, אם ננקוט שאינו קונה מהתורה (ע"ש) סוכה מו: תוס' קדושין מב. ד"ה איש], ואעפ"כ מברך עליו כאילו היה שלו כי מדרבנן קונהו]. וכן משמע מרש"י סוכה מב: שכתב שממנים את הקטן על בני החבורה. והלא אין זה מינוי ממש, אלא מדרבנן הוא מנוי, שאילו לא היה קטן היה זה מינוי גמור. ולפי זה אין ראיה מהתוס' להאכיל איסור לקטן משום חינוך אלא באופן שמדרבנן כאילו אין כאן איסור.

ד. יש מוכיחים מתוס' שאף בבת יש מצות חינוך במצוות שהיא חייבת בהן, שהרי מאכיל גם את בתו הגם שינה מנויה – משום חינוך (ע' אורח מישור נזיר כט; הקרי לב א"ח ע). וכן האפטרופוס חייב בחינוך היתומים שברשותו, וכמו שאמרו (ע' גטין נב. רמב"ם נחלות יא, י) שעושה להם לולב וערבה סוכה וציצית, ולוקח להם ס"ת תפלין מזוזות ומגילה (עפ"י יד דוד; ערוך השלחן חו"מ רצ, ל ועוד).

ונראה שאינו מוכרח, כי אף אם נאמר שאין מצות חינוך מוטלת על האדם בבת או באפטרופוס [כמו שיש סוברים], לא אסרו חכמים להאכילם כדי שיתחנכו למצוות.

ויש מפרשים שרבי זירא דרש מהכתוב **שה לבית שהקטן אוכל פסח ללא שנתמנה**, שאין צריך מינוי אלא גדול שהוא בר-מינוי ולא קטן (עפ"י ר"ן נדרים לו. וכן משמע בתוס' שם).

יש מי שהבין שגם התוס' כאן סוברים כן, ומדאורייתא מותר לקטן לאכול ללא המנאה אלא שמדרבנן אסור, ועל זאת היתה קושייתם כיצד מאכילים אותו איסור דרבנן (מלא הרועים). אך פשוט לשון התוס' אינה מורה כן.

[וכן משמע מדברי הרמב"ם שכתב (קרבן פסח ה"ז) שאם שחטו על הקטן בראשון ונתגדל לפני פסח שני – פטור. הרי שהקטן שייך באכילת הפסח מדין תורה. ועוד כתב (ב, ד): אין עושים חבורה שכולה קטנים משום שאין בהם דעת – משמע שלולא טעם זה אפשר (עפ"י מרומי שדה. והגר"ח"ס ה"ז) כתב בבאור דברי הרמב"ם שלא נתמעט קטן אלא מחיוב הקרבה, אבל יש בו תורת מינוי על הקרבן. וע"ע באבי עזרי (קמא) קרבן פסח ו, א ד"ה והנה].

או בדרך זו: גילה הכתוב שאפשר למנות את הקטן או היתום על הפסח אף בלי דעתו לפי שהוא בביתו, והמנאת אביו או האפטרופוס – המנאה היא (כן כתב השפת-אמת בדעת רש"י [וכע"ז] כתב בקהלות יעקב יבמות מג, ב). והביא לשמוע כן מהרא"ש בנדרים שם. ואמנם הרא"ש כתב כן לענין המנאת בניו הקטנים, אבל ביתוס הרי לכאורה אין לאפטרופוס דין מיוחד מהתורה והרי הוא כאדם נכרי שאינו יכול לזכות לאחרים ללא דעתם. ושמא נאמר שגילה הכתוב שגם איש נכרי יכול למנות את הקטן, או שמא כל שהוא תחת חסותו בביתו דוקא. וצ"ב).

ואפשר שיש נפקותא בין כל הפירושים הנ"ל, בקטן שהגדיל בלייל ט"ו; לפי התוס' אסור להאכילו לערב שהרי אינו מנוי. וכן לפי הסבר הר"ן אפשר שלא גילתה תורה שאין צריך מינוי אלא בקטן בשעת אכילה. אבל לפי ההסבר האחרון הרי הוא מנוי. וע' מנחת חינוך (ו, ה) שנשא ונתן בשאלה זו. ובשפת אמת (להלן צא: צידד לחיבו בפסח, שהרי בשעת אכילה יהיה גדול.

עוד נראה דנפ"מ למ"ד (צא). אין שוחטים את הפסח על היחיד, מה הדין בשוחט עבור גדול וקטן; להתוס' נראה שאין שוחטים שהרי אינו שוחט אלא עבור היחיד, ולדעה השלישית הלא שוחט עבור שנים. וכן יש לומר לפי הסבר הר"ן.

'מלמד שאדם מביא ושוחט על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי עבדו ושפחתו הכנענים, בין מדעתן בין שלא מדעתן. מבואר בסמוך שאפילו בעל כרחם יכול לשחוט עליהם. וקשה, אם אינם רוצים להימנות ואין מינויים מינוי, כיצד מותר להאכילם את הפסח הלא מאכיל שלא למנויו? (תוס' רשב"א). ועוד הלא עבד ושפחה חייבים לעשות פסח מן התורה [וכמו ששינו שכתב מה אמר לו רבו... טלה שלי...], וכיצד שוחט עליהם בעל כרחם?

ועל כרחנו לומר שכלפי עבד ושפחה שה לבית אבות דאורייתא, והתורה עשאתו בעלים לשחוט בשביל עבדו, שלא כאדם זר שאי אפשר לשחוט עבורו שלא מדעתו (עפ"י תוס' רשב"א [וסיים ב'ודוחק']; חזון איש [וסיים בצריך עיון]. וע' גם בחדושי הגר"ח הלוי [ק"פ ה, ז], שבעבדים שה לבית אבות דאורייתא. ולהלן [לדף פט סק"ו השני] צידד החו"א שמא הוא דין מיוחד בעבד שהוא מוכרח לרצון אדונו, לכך הוא מתמנה בעל כרחו על פסחו. וכן נקט באבי עזרי (רביעאה, ק"פ ה, ז). ע"ש.

יש להעיר על קושית הר"ש, ממה שציידד הוא בעצמו (בפירושו לתורת כהנים פר' צו, טו), שאין איסור אכילה למי שאינו מנוי אלא דין הוא בשחיטת הפסח בלבד שאסור לשחטו בשביל מי שאינו מנוי. ולפי זה מובן ההתר להאכיל לעבדו ושפחתו [אלא שעדיין קשה כיצד יוצאים הם ידי חובתם, כמו שהקשה החו"א]. ויש מי שדייק כן מלשונות הרמב"ם. ע' בשו"ת זבול ח"א סוסי" כג; שבט הלוי ח"א סוסי" קנט וח"ה קונטרס המצוות ד; משאת המלך להלן פח:

הנה קטע מתוך תשובה בשו"ת אבני נזר (חו"מ צה, ת). התשובה היא מבין המחבר, ומביא את הדברים דלהלן בשם אביו, השייכת לסוגיתנו:

'... ותירץ על פי מה דאיתא בפרק האשה, דאין עבד אוכל פסח רק מפסח שהמנהו רבו עליו. והוא פלא, כי אין אכילתו מפסח של אחר נגד עבדות רבו כלל? ופירש, משום דאכילת פסח מורה במה שאוכל משלחן גבוה והוזמן לשלחן גבוה [כי אין הפסח נאכל אלא למנויו] שהוא עבד ה', ועל כן מזונותיו משלחן השי"ת ולא עבדי מצרים. ואם כן, אם עבד אוכל מפסח של עצמו הרי זה מורה שמזונותיו משלחן ה' שלא באמצעות רבו, והעדות שקר שהרי מזונותיו משל רבו, ומזונותיו משלחן ה' ע"כ באין לו באמצעות רבו – על כן אינו אוכל רק מפסח שהמנהו רבו, שזה יורה שמזונותיו באין לו משלחן ה' באמצעות רבו'. וע' יומא עה. שעומר המן של העבד היורד מן השמים, היה נופל בבית רבו.

(ע"ב) 'מי שחציו עבד וחציו בן חורין... כופין את רבו ועושה אותו בן חורין. מכך שמחייבים את האדון לשחרר חצי עבדו כדי שיקיים הלה מצוותו, לכאורה יש להוכיח שחייב אדם להוציא ממון כדי שיוכל חברו לקיים מצוה, ובכלל חיוב 'ערבות' הוא. ואולם אין מכאן הוכחה, אדרבה, כאן ישנה תקנת חכמים מיוחדת לכפות את האדון מפני תיקון העולם ולצורך מצוה רבה, אבל בעלמא לא שמענו (חידושי הגר"ר בנגיס ח"א סוסי" ד).

מבואר שם הצד לפסוק, מפני שלאדם עצמו שחייב במצוה אין לו ממון לקיימה והרי הוא אנוס ואונס רחמנא פטריה, ממילא גם חבירו אינו חייב לדאוג בממונו למצוותו. והביא גם מהתוס' שמשום מצות פריה ורבייה לבד לא היו כופין את רבו כיון שהעבד אנוס. ומשמע לכאורה שבאופן שאין הוא אנוס, מחייבים את השני להוציא ממון לצורך מצוה של זה. ואולם מסתבר שאין מחייבים את חברו להפסיד ממנו עבור זה שמזיד ואינו מקיים את חיובו.

עוד נראה שאין מכאן ראייה כי בעלותו של האדון היא המונעת את קיום המצוה והריהו כמונע את חברו ממצוותו, אעפ"י שלא פשע בדבר.

– התוספות הקשו, מדוע לא נאמר יבוא עשה של 'פריה ורביה' וידחה לא-תעשה ד'לא יהיה קדש'. וכבר דנו האחרונים לומר שכיון שה'עשה' מוטל על צד החירות שבו ואילו ה'לאו' על צד העבדות, שמא יש לדנו כשני אנשים שאין שייך לומר שידחה העשה של זה את הלאו של זה – ע' טורי אבן; מנחת חינוך לה; פורת יוסף גטין מא; חידושי הגר"ח על הש"ס – חגיגה.

[וע' כיוצא בזה בתוס', שלכך אינו נושא ממזרת או נתינה, כי צד עבדות שבו משתמש באשת איש – והלא אף אם נאמר שיסוד איסור אשת איש אינו מצד הקנין אלא ערוה כשאר עריות (וכבר דן בזה האבני-מלואים ועוד), מכל מקום אשת איש של עצמו היא ולא של אדם אחר? – ומשמע שחצי עבד חצי בן חורין חלוק בדינו כתרי גברי. וצ"ב].

אחד מתירוצי התוס' הוא שאין קיום העשה בא בזמן דחיית הלאו ממש, כי מצות פריה ורביה אינו מקיים אלא בגמר ביאה. וכבר נחלקו הראשונים בכל כגון זה אם נחשב 'בעידנא' – ע' במצוין לעיל פה.

עוד דנו שלכאורה ניתן לומר שמצות פריה ורביה אינה מתקיימת אלא בלידת הבנים, וא"כ גם לענין דחיית לאו אין לנו לדון על זמן הביאה – ע' מנחת חינוך א; פרי יצחק ח"א מב; קובץ ביאורים גיטין אות כו; אגרות משה אה"ע ח"ב יח. וע' אתון דאורייתא.

[נסברת התוס', הגם שאינו בטוח שיוולדו לו בן ובת, מ"מ כיון שעושה המוטל עליו נחשב כמקיים ה'עשה' כבר באותה שעה, לענין דחיית 'לאו'. מפי הגרשז"א זצ"ל].

ויש סוברים שעבד פטור ממצות פריה ורביה ואינו חייב אלא ב'לשבת יצרה' כאשה. התוס' בחגיגה חו שיטה זו אבל בגטין וב"ב נקטו כן מפני שהוקש לאשה בחיוב מצוות. ואף על פי שהאשה פטורה משום 'וכבשוה' וזה לכאורה לא שייך בעבד, אעפ"כ הוקש לה לכל דיניה ללא התחשבות בטעם הפטור, וכבר דנו בכגון זה באחרונים – ע' משנה למלך מלכים י; (שער המלך מילה); קרני ראם ריש חגיגה; זכר יצחק לב.

עוד בבאור דברי התוס' – ע' שער המלך הל' עבדים ג, ג; צל"ח; ט"ז אה"ע א; אבני מלואים א, ב; פרי יצחק ח"א מא-מב; אחיעזר ח"ג עת, א; קובץ שעורים ושעורי ר' שמואל ב"ב יג; קהלות יעקב שם י; בית ישי לו, א.

על קושיית התוס' הלא המשחרר עבדו עובר בעשה ואין אומרים לאדם חטא כדי שיוכה חברך, ואם כן מדוע מחייבים את הרב כדי שיוכה העבד – ע' שיטות הפוסקים במובא בשבת ד.

'שכח מה אמר לו רבו כיצד יעשה, ישחט טלה וגדי ויאמר: אם גדי אמר לי רבי – גדי שלו וטלה שלי...'. יש לשאול כיצד יוכל להימנות על של עצמו, הלא אפילו בחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל עצמו, כל שכן כשכולו עבד?

וצריך לומר שאנו מניחים מן הסתם שנוח לו לרבו בכך, שימנה על של עצמו – משום תקנת הרב (רש"ש ועוד).

'מתניתין במלך ומלכה'. רש"י ותוס' מפרשים, מפני שאינם מקפידים ומחליטים בעצמם מה יאכלו אלא סמיכתם על משרתיהם, לכך הראשון שנשחט ודאי נוח להם בו.

ואולם הרמב"ם (קרבן פסח ג, א) כתב הטעם במלך ומלכה משום שלום מלכות (ע' בחדושי הנצי"ב).

'שלי?! מה שקנה עבד קנה רבו?!...'. יש לשאול מה אכפת לנו אם קנה רבו, הלא ודאי נוח לרבו

בתקנה זו כדי שיוכל לאכול הפסח [שאם לא כן הלא גם העבד אינו יכול לעשות פסח לעצמו, כנזכר], והרי יכול הרב למנות את עבדו על פסח אחד הגם שהפסח עצמו שייך לרב, ואם כן מדוע הצריכו בגמרא שאחר יקנה לעבד על מנת שאין לרבו רשות בו?

יש מי שתירץ משום שצריך להקדיש את הפסח (ע' לעיל סו: 'מקדיש אדם פסחו'), ואי אפשר להקדיש דבר שאינו שלו [ואף על פי שזכות היא לרב בתקנה זו וזכין לאדם שלא בפניו, אך היות וזכיה מטעם שליחות לדעת הרבה ראשונים וכבר כתב מהרי"ט (ח"א קכו) שאין אדם יכול להקדיש על ידי שליח, הלכך אין העבד יכול להקדיש בהמת רבו לפסח], על כן צריך שהבהמה תהיה שייכת לעבד, כדי שיוכל להקדישה (מובא במנחת חינוך ה,יא).

וכן כתב החו"א (קכד), אלא שהקשה מדוע צריך הרועה להקנות לעבד, יקדישנו הוא עצמו לקרבן פסח של עבד שהרי אדם יכול להפריש קרבן עבור חברו מדעתו. ועוד הקשה, מדוע אין יכול העבד להקדיש בשליחות רבו הלא אנן סהדי דניחא ליה בתקנה זו.

לכאורה נראה לתרץ הקושיא באופן אחר; אמנם אנו מניחים שנוח לרבו בתקנה זו, אך איננו בטוחים שמוכן להפסיד שתי בהמות בשל כך [אדרבה, עדיף לו לבטל את השליחות שהלה עיוות בשכחתו, ויעשה שליח מחדש. וגם אם אין סיפק עתה לשלוח שוב, מ"מ כרוך בדבר גם חוב], הלכך אי אפשר לעבד לשחוט בהמה נוספת של רבו בלא קבלת רשות ממנו, וא"כ כשילך לרועה ויתן לו בהמה, מיד זכה בה רבו ואי אפשר לעבד לשחטה ללא רשות. ורק אם יש לו בהמה משל עצמו, ודאי נוח לרבו שישחטנה העבד בשביל תקנתו.

אכן לפ"י אם מקנה לו הרועה בתנאי שלא יוכל להשתמש בו אלא לצורך עשיית הפסח, אעפ"י ששייך לרב יהא אפשר להקריבו מדין 'זכיה'.

'לא שנו אלא שנתערבו לאחר זריקה דבעידנא דאיזריק דם מיהא הוה חזי לאכילה, אבל נתערבו לפני זריקה – חייבין לעשות פסח שני'. יש לשאול, מדוע אין הפסחים הללו ראויים לאכילה הלא הפסח הפסול בטל ברוב כשרים?

ומשמע מכאן כדעת הפוסקים (רא"ש חולין פ"ו; יו"ד קא,ג), שכבש שלם נחשב 'חתיכה הראויה להתכבד' ואינו בטל ברוב (עפ"י חות דעת שם באורים סק"ה).

ומשמע לפי זה שפסח הראוי לאכילה מדאורייתא, ורק מדרבנן אינו ראוי [כמו כאן שדבר חשוב הלא בטל מהתורה ברוב], הרי הוא פסול מדין תורה משום שאין לו אוכלים, שלכך חייבים לעשות פסח שני (וכן כתב המנחת-חינוך ה,ח כ; ז,טו). ויש חולקים, ומשום כך דחו הסבר זה. (בית הלוי ח"ב לו; נפש חיה). וכבר נשאו ונתנו בשאלה זו אחרונים, ויש שכתבו שאין לדמות איסורי דרבנן להדדי. וע' בשו"ת אחיעזר ח"ב טו; שבט הלוי ח"ג קד. וע"ע במובא לעיל סט: עה:).

יש מי שדחה טעם זה שהרי עדיין ראויים הם לאכול את בני המעיים שהם פרודים משאר הכבש ובטלים ברוב מאחר ואינם 'חתיכה הראויה להתכבד' (רא"מ הורביץ). אלא לכך אין כאן דין 'ביטול ברוב', מאחר וכל קרבן אינו נאכל אלא למנוייו, הרי אין לומר שהאיסור מתבטל בשאר הפסחים כי לגבי כל חבורה גם שאר הפסחים אסורים לה. ואין לומר האיסור נמצא אצל השאר שהם הרוב, שהרי על כל אחד מהחמשה נצטרך לומר כן, שהאיסור נמצא אצל האחרים נמצא שעל כל פנים יבואו לידי איסור ודאי (עפ"י רא"מ הורביץ; בית הלוי ח"ב לו. ובבית הלוי שם מבואר שמהתורה אין כאן התר מדין רוב. וצ"ע. ובשו"ת אחיעזר ח"ב טו חלק על תירוץ זה. ע"ש).

ויש מתרצים שאין שייך דין 'ביטול ברוב' אלא לבטל דינים אך לא להקנות ולהחיל שם פסח כשר שיהא הראוי למצוה (ע' בשדי חמד שיורי הפאה ב,ה בשם תשובת רעק"א המובאת בספר שם משמעון; עונג יום טוב או"ח ד. וע"ע: שערי ישר ג,ה יג; תורת חסד או"ח מז; בית אפרים יו"ד לג; שבט הלוי ח"ג קד. וע"ע בענין זה ביוסף דעת ב"מ ו: ע"ז עג. זבחים עב; מנחות כג, ובקונטרס בעניני ציצית א,כב; בכורות נח:).

עוד בענין ביטול ברוב בחמשה שנתערבו עורות פסחיהם – ע' בשערי ישר ג, ה יג.

'נית' כל חד מיניהו פסחו וניתני ונימא אי דידי בעל מום האי דאייתי השתא ניהוי פסח, ואי דידי תם האי דאייתי השתא ניהוי שלמים...'. ואם תאמר מדוע אינו מתרץ שאי אפשר להקריב על תנאי זה מפני שהפסח קרב לאחר תמיד של בין הערבים ואילו שלמים אסור להקריבם באותה שעה, ואפשר אף שפסולים בדיעבד (ע' לעיל עג:).

ואם נאמר שפסח שני אפשר להקריבו קודם התמיד מפני שלא נאמר בו 'בערב' אלא 'בין הערבים' בלבד – אתי שפיר (עפ"י תוס' יומא כט: עוד בענין זמן הקרבת פסח שני, ע' במצוין בסיכומים לדפים נח-נט).

עוד יש לומר שמדובר קודם שהוקטרו אברי התמיד הגם שכבר נשחט ונזרק דמו, ואין איסור דאורייתא להקריב באותה שעה (עפ"י תוס' מנחות מט:).

והנצי"ב (בחדושיו כאן ובשו"ת משיב דבר ח"ב מד) כתב שקושית הגמרא היא להקריב קודם התמיד, ואף על פי שאין הפסח כשר לכתחילה, כיון שאי אפשר באופן אחר משום ספק שלמים, עדיף לעשות כך מלא-כלום. ואינו דומה למה שאמרו בסמוך שאין לעבור על דין דלכתחילה כדי לעשות תקנה זו – כי שם ודאי אינו בדין להקריב שלמים שלא כראוי משום ספק פסח, אבל פסח עצמו ודאי טוב לעשותו באופן שהוא כשר בדיעבד משלא לעשות כלל.

ועוד יש לומר שיכול להעלות את האימורים על גבי המזבח ויקטירם למחר. ועוד אפשר, כיון שחייב להקטיר האימורים מספק, שמא הם פסח ועובר ב'לא ילין', אין על זה איסור השלמה, שלא אסרה תורה אלא אלו שהם בודאי שלא בזמנם (עפ"י חזון איש מנחות לג, ה. ע"ש).

וע"ע בשפת אמת להלן צח.

'ככתבם וכלשונם'

זיהלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב... אלקי יעקב ולא אלקי אברהם ויצחק – אלא לא כאברהם שכתוב בו הר... אלא כיעקב... – 'אברהם קראו הר – היינו שיש בליטה שנמצא בורא עולם וצריך האדם לשמוע בקולו ולעזוב כל חמדת עולם הזה בעבור עבודתו.

ויצחק קראו שדה – שהש"י נמצא בכל מקום, וכל מה שהאדם מפסיד בעבור עבודת הש"י, הכל יחזיר לו ביתר שאת, כמו שדה שזורעים בתוכה.

ויעקב קראו בית – כי אין האדם יכול להרים את ידו ורגלו בלתי רצונו ית', כמו בית שהוא מוקף כן האדם מוקף שלא יוכל לעבור רצון הש"י (מי השלוח ח"א לקוטי הש"ס).

– 'הענין בזה כמו שכתוב הכן בחוץ מלאכתך, ועתדה בשדה לך, אחר ובנית ביתך; – הכן בחוץ מלאכתך – זה הוא אברהם אבינו שפרסם שמו של הש"י בכל באי עולם וקירב נפשות רבות להש"י, שהיה נדיב לב מאד, שהיה צועק לכל העכו"ם שיש בורא עולם. ועתדה בשדה לך זה הוא יצחק אבינו שהיה לו גם כן עסקים עם אומות עכו"ם, כמו שמצינו שכרת ברית עם אבימלך. אכן לא היה מתנהג בפרסום כמו אברהם אבינו. וזה נקרא 'שדה'. אחר ובנית ביתך זה הוא יעקב אבינו שהיה מוקף מכל צדדיו ולא היה לו שום עסק עם אומות

עבו"ם, שהיה אומר כיון שאני מייגע עצמי להכיר השי"ת לא אנחיל זאת לזרים, וזה נקרא 'בית' שלא יעבור בו זר (שם ח"ב).

שני הפירושים הללו נשלבים זה עם זה; השגת האלקות שהנחיל אברהם שיש ריבון לעולם ושצריך לעבדו, וזהו השגה מפורשת ובלוטת כהר ויש בה חלק ושייכות לכל באי עולם, שהכל יכולים וצריכים להשיגה. ההשגה שהנחיל יצחק שעבודת ה' היא כוריעה הנותנת יכול, השגה זו המגלה זיקה הדדית בין האדם ואלקיו, איננה כללית כל כך. ואילו ההשגה שיעקב הנחיל בעולם, הנוכחות האלקית בכל דבר ובכל מעשה ושאינו כלום בלתי, השגה זו גלויה ומבוררת לזרע ישראל בלבד.

וכן לפי מה שפירש הגר"א (אדרת אליהו ישעיה ב) שמעלות אלו, הר שדה ובית, הן כנגד תפילה קרבנות ותורה, גם לפי זה מכוונים הדברים למידת שייכותם לשאר האומות; התפילה בהר ה' שהיא כנגד אברהם אב המון גויים, היא שייכת לכל באי עולם כמו שנאמר 'כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים'. הקרבנות הקרבים בעזרה [מדרגת יצחק עמוד העבודה], יש לגויים שייכות עמהם במקצת אם כי לא באופן מלא, שכן נח נודר נדרים ונדבות ומשלחם. ואילו מדרגת התורה [מדרגת יעקב] הריהי מורשה-מאורשה לישראל לבדם.

'מדת אברהם אבינו ע"ה שהיה ראשית התפשטות הקדושה בעולם, שהיה תחלה לגרים, והוא כהר שהוא גבוה ורחוק מן האדם בריחוק מקום, כעין מה שנאמר (בו) וירא את המקום מרחוק. אמנם ביצחק נעשה יחוד וצמצום הקדושה לזרעו, כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע. וזה הענין שקראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה כענין התועדות שני רעים, על דרך מה שנאמר לכה דודי נצא השדה. וזה ענין חנוכת המשכן במדבר ובשדה. ועיקר שלמות היחוד נשלם ביעקב שקראו בית - שהוא שלימות היחוד בקביעות לעולמי עד, כמו שנאמר שפת אמת תכון לעד...' (מתוך פרי צדיק מקץ ז).

'אלקי יעקב ולא אלקי אברהם ויצחק? פירוש: למה בית המקדש שלעתיד שבו ישובו כל האומות לעבודת ה', יתקיים אך בזכות יעקב? ומשיב: לא כאברהם שקראו הר... היינו בחינת גובה והתנשאות, שמתעלים על ידה ברוחניות - בחינה זאת לא תשפיע עליהם כל כך. ולא כיצחק שקראו שדה... היינו בחינת שדה שזורעים בו ועושה פירות, דרגה שמשארת רושמה לדורות, 'כריח שדה אשר ברכו ה'', בחינת גן עדן - גם זאת לא תפעל עליהם. אלא ביעקב שקראו בית - אלא מה תשפיע? - בחינת הבית של קדושה, שהוא מיושב בבניינו (עפ"י רש"י), היינו בחינת קבע - קביעות של משפיע ומושפע, בחינת מיטתו שלמה.

לא המדרגות הגבוהות הן המשפיעות כי הן יוצאות מן הכלל ואינן קבועות, אלא דוקא ענין הקביעות הוא העושה רושם. ולולא בחינה זו של 'קבע' אין בית המקדש ולא תיקון האומות, כי בחינת קביעות של בית הבנוי בשלמות הרוחניות היא המשפיעה על הרחוקים ביותר (עפ"י רש"י) [מתוך מכתב מאלהו ח"ד עמ' 290].

ע"ע: פירוש האלשיך הק' אמור עה"פ ולקחתם לכם; קדושת לוי ויצא; אוהב ישראל חיי שרה ד"ה ויצא יצחק; תולדות ד"ה ויזרע יצחק; ויגש ד"ה ויסע ישראל; פרי צדיק נצבים ב ובמדבר טו; דעת חכמה ומוטר ח"א סו"י צח; שמועות ראייה חיי שרה עמ' מג, תולדות עמ' סא. וע"ע במובא בברכות י.

פרק שמיני; דפים פז – פח

- קס. אצל איזו רשות אוכלים האישים דלהלן את הפסח?
- א. אשה נשואה.
 - ב. יתום ששחטו עליו אפוטרופסיו.
 - ג. בן ובת, קטנים וגדולים.
 - ד. עבד ושפחה כנעניים ועבריים.
 - ה. עבד של שני שותפים.
 - ו. מי שחציו עבד וחציו בן חורין.

- א. האשה, בזמן שהיא בבית בעלה, ושחט עליה בעלה ושחט עליה אביה – תאכל משל בעלה מפני שדעתה להימנות על שלו, אלא אם כן גילתה דעתה להימנות על של אביה.
- ברגל הראשון לאחר נישואיה, אם היתה רדופה לילך לבית אביה – אוכלת משל אביה [א"כ פירשה אחרת]. ואם אינה רדופה – תאכל במקום שהיא רוצה. לפי מי שאומר 'יש ברירה' יכולה לברר לאחר השחיטה מהיכן תאכל. ולמי שאומר 'אין ברירה' צריכה לברר קודם השחיטה (ואם לאו – אינה אוכלת כלל לפי שאין מינויה ברור. תוס'. וע' שפת אמת). והוא הדין לאחר רגל ראשון, אם היא רדופה לילך תמיד לבית אביה – אוכלת מהיכן שרוצה מפני שאין ברור מה בדעתה.
- בפירוש 'אינה רדופה' אמר רבנו תם שני פירושים: כגון שברגל ראשון לא הלכה לבית אביה, ולכך עתה ברגל שני יש כאן ספק וצריכה לברר; אינה רדופה מפני שכבר הלכה לבית אביה קודם הרגל, ולכך יש ספק אף ברגל ראשון.
- עוד צידד רבנו תם אם מדובר כשכבר הלכה לבית אביה ואעפ"כ יש ספק היכן רוצה להימנות, או שמא אין גורסים 'הלכה' והספק הוא אם תלך אם לאו.
- אף על פי שהאשה אוכלת משל בעלה בסתם, אם מחתה בפירוש או שעשתה פסח אחר – יוצאת בשל עצמה ולא בשל בעלה.
- ב. יתום ששחטו עליו אפוטרופסים, שכל אחד המנחו על שלו – יאכל במקום שהוא רוצה. ואף אם סוברים 'אין ברירה' אמר רבי זירא שיכול לאכול היכן שרוצה גם אם לא פירש בשעת שחיטה, מפני שאין צריך לידע מראש את בני הבית (שה לבית – מכל מקום. ואין הקטן צריך מינוי על הקרבן כי שה לבית אבות – לאו דאורייתא (עפ"י נדרים לו. ור"ן ותוס'). ואין לאסור מצד האכלה לקטן דבר איסור בידים, מפני שיש כאן חינוך למצוה. עפ"י תוס').
- א. במה דברים אמורים ביתום קטן, אבל בגדול, אם לא בירר בשעת שחיטה – אינו אוכל לפי ש'אין ברירה'. ואם דעתו על שניהם, דינו כדין הממנה עצמו על שני פסחים שאוכל מן הראשון (עפ"י רמב"ם ומאירי). וע"ע להלן.
- ב. אמר רבי אלעזר: המפריש פסח עבור חברו ללא ידיעתו – לא עשה כלום, שלא כדין בני ביתו הקטנים (נדרים לו.).
- ג. בנו ובתו הקטנים (קטנים ממש שאינם בני מצוה. תוס'), אדם שוחט עליהם בין מדעתם בין שלא מדעתם, כלומר גם אם שחט בעל כרחם הרי הם אוכלים משלו.
- בנו ובתו הגדולים (אפילו סמוכים על שלחנו. תוס'), אינו שוחט אלא מדעתם כלומר בסתמא, אבל אם מוחים – אסור. וכן אם שחטו משל עצמם – אין לך מיחוי גדול מזה.
- ד. עבד ושפחה הכנענים – שוחט עליהם אפילו בעל כרחם שהרי הם אוכלים משלו וסמוכים עליו. אבל עבד ואמה עבריים, אפילו הם קטנים – יכולים למחות. ואם שחטו בנפרד – הרי זה כמחאה כאמור. אבל בסתמא נמשכים אחר רבם ושוחט עליהם.
- ה. שנינו: עבד של שני שותפים – לא יאכל משניהם. והעמיד רב נחמן משנתנו כששני השותפים מקפידים אהדדי שלא ליהנות זה מזה (רש"י ותוס'), לכך אין מינויו של כל אחד מהם מינוי. אבל אם אינם מקפידים – רצה מזה אוכל רצה מזה אוכל.

- ו. מי שחציו עבד וחציו בן חורין; לפי משנה ראשונה שאמרו בית הלל עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, אינו אוכל לא משל עצמו ולא משל רבו [שמקפיד כל אחד מהם שלא ליהנות משל חברו, כדלעיל. עפ"י תוס' ורש"י במשנה פירש שמן הסתם לא היה בדעת רבו להמנות צד החירות על פסחו. ולפי"ז אם מינה בפירוש – אוכל משל רבו. עפ"י מאירי]. ולפי משנה אחרונה שחזרו בית הלל להורות כבית שמאי שכופים את רבו לשחררו, הרי הוא כבן חורין ואוכל משל עצמו (כן פרש רש"י ורוב הראשונים).
- א. הרמב"ם (קרבן פסח ב, יג) פסק שאינו אוכל לא משל רבו ולא משל עצמו. ומשמע שמפרש שכן הוא הדין למשנה אחרונה. והראב"ד השיגו (וע' במאירי ובפיה"מ; ברכת אברהם לר"א בן הרמב"ם, ג; כס"מ; מנחת חינוך ה, יב; חדושי הנצי"ב; בני יששכר ניסן ד, ד).
- ב. נראה שלפי משנה אחרונה לא יאכל משל רבו אף אם אין העבד מקפיד, כיון שנפקע ממונו של העבד מיד רבו ואין מוטל חיוב הפסח על הרב, והריהו כאיש נכרי וצריך שימנהו שליח בפירוש לשחוט (חזון איש קכד).

דף פח

קסא. האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח – מה הדין באופנים הבאים?

- א. הרב רגיל בטלה ושחט לו העבד גדי, או להפך.
ב. שחט לו גדי וטלה.
ג. פירש לו רבו גדי או טלה, ושכח העבד מה אמר לו רבו.
ד. שכחו שניהם מה אמר לו.
- א. האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח; שחט גדי – יאכל, שחט טלה – יאכל, ואף על פי שהרב רגיל במין האחר, שהואיל ולא פירש – עליו סמך.

- ב. שנינו: שחט העבד גדי וטלה – יאכל מן הראשון. והעמידו בגמרא במלך ומלכה, שמתוך שמעדיניהם מרובים וסמיכתם על עבדיהם, אינם מקפידים בעצמם על מאכליהם הלכך דעתם על כל מה שיישחט (עפ"י רש"י ותוס'. והרמב"ם פירש משום שלום מלכות), אבל אנשים אחרים אין נמנים על שני פסחים כאחד מפני שאין ברירה לומר מה היתה דעתו בשעת שחיטה (רש"י. ולמאן דאמר יש ברירה – אוכל ממה שרוצה. עפ"י תוס').
- א. אם לא מינה העבד את רבו על שניהם כאחד אלא בזה אחר זה – אוכל מזה שנמנה עליו ראשון. ואולם במלך ומלכה לעולם אוכל מן הנשחט ראשון, גם אם הוא שני להמנאה (עפ"י תוס').
- ב. שחט שני גדיים או שני טלאים – משמע בתוס' שבשאר כל אדם אין ברירה, שמא נוה לו בכחוש יותר או בשמן (מהרש"א. ומלשון רש"י יש לדקדק שדוקא בגדי וטלה אין לברר).
- ג. בירושלמי משמע שמשנתנו מדברת בכל אדם, לאו דוקא במלך ומלכה.
- ד. יש מהאחרונים שכתב שלפי דעת סוגיות אחרות, גם בכגון מלך ומלכה שאין מקפידים אם גדי או טלה, למאן דאמר 'אין ברירה' לא חל הדבר (עפ"י שו"ת עונג יום טוב קסו).
- כן כתב על פי הסוגיא בעירובין (לו) במחלל על סלע שתעלה מן הכיס או בדין שתי נשים שלקחו קיניהן בעירוב, שתלו בגמרא בדין 'ברירה' הגם שלא איפכת להם כלל מה יעלה או איזה קן יהיה לכל אתו. ונראה לכאורה שיש לחלק בין המקרים וכאן הכל מודים, שהואיל ולא אכפת למלך גדי או טלה הרי זה כאומר בפירוש שחט לי גדי או טלה, שאין ריעותא בחלות דין שליחות כאשר נושא השליחות אינו מבורר, וא"כ הנשחט ראשון הלא הוא מבורר באותה שעה לפסח. משא"כ בשני המקרים הנזכרים אנו באים לברר למפרע על מה חילל ולמי שייך הקן בשעה שלקחו).